

BARANYINÉ KASZÁS ILDIKÓ – SZARKA JÚLIA

Gyakorlatvezető kisgyermeknevelők szakmai hivatástudata

A HALLGATÓK KÉPZÉSÉBEN RÉSZTVEVŐ CSECSEMŐGONDOZÓK ÉS KISGYERMEKNEVELŐK MUNKÁJÁNAK ÉRTÉKEI ÉS NEHÉZSÉGEI¹

Bevezetés

Tanulmányunk alapjául a Pedagógiai Karon végzett *Gyakorlatfelkészítés, pálya- és hivatás-szocializáció a református pedagógusképzésben* című kutatási projekt online konferenciasorozat általunk tartott előadásának zárógondolatai szolgálnak.

„Pedagógussá válni és annak megmaradni sajátos életformát és annak megfelelő életvezetést, elkötelezettséget jelent. Akik ma e pályán dolgoznak, pontosan tudják ezt, s többségükben ragaszkodnak munkájukhoz, de szem előtt kell tartani, hogy a hivatástudat nem konstans, a körülményektől függően pozitív, illetve negatív irányba is változhat.”²

Pedig fontos, hogy a 3 éves korig a gyerekkel foglalkozók is pedagógus végzettséggel rendelkeznek a csecsemő- és kisgyermeknevelő alapképzési szak elvégzésével. Azaz tagjai annak a pedagógustársadalomnak, aminek társadalmi megbecsültsége nem a ranglétra tetején található. Erről számol be egyik tanulmányában Szombathelyiné:

„A 2009-ben indult kisgyermeknevelő BA szakot az addig tanítókat és óvodapedagógusokat képző felsőoktatási intézmények fogadták be. A bölcsődei gondozónők – mai szóhasználattal élve: kisgyermeknevelők – képzése korábban egészségügyi, majd szociális ágazati szakképzés keretében történt. A pedagógusképzésbe való integrálást az az igény sarkallta, hogy a gondozási funkció elsajátítása mellett a szakmai neveléssel kapcsolatos tevékenységprofilja is elismert és hangsúlyos legyen a képzés során.”³

Célunk a szakirodalom bővítése is ezen tanulmány egyik szerzőjének, Szarka Júlia mintegy 20 éve végzett kutatásával.⁴ Azért használjuk az óvónő kifejezést, mert a pályán 99%-ban ők vannak jelen. A kis létszámuk ellenére a férfi óvodapedagógusok is nagyon elkötelezettek. Gyakorta hallani – még pedagógiai szakemberek szájából is –, hogy „a kisgyermeknevelő nem pedagógus” (hosszú ideig az óvodapedagógusokat sem vették „pedagógusszámba”), ennek köszönhetően ők a pedagóguskutatásokban is csak elvétve szerepelnek. Ugyanakkor egyre világosabbá válik, hogy a személyiségfejlődést alapjaiban

meghatározó életkorban nem mindegy, hogy milyen kisgyermeknevelők foglalkoznak a 0–3 éves gyermekeinkkel, munkájuk hatékonyságát milyen tényezők határozzák meg, illetve képesek-e a kisgyermeknevelőink is olyan elkötelezett oktató-nevelő munkát végezni, amelynek hatására tanítványaik/neveltjeik eredményesek lesznek.⁵

A fenti elvárások és feltevések alapján jelen állapotban nem célszerű hipotézist felállítani, ellenben a felmerülő kérdések kiválóan alkalmasak a kutatási problémák megválaszolására.

Rövid elméleti áttekintés

Az alábbiakban célunk az elemzésben használt fogalmak tisztázása a szakirodalom áttekintésével, összehasonlításával.

A csecsemő és kisgyermeknevelő

Kutatásunk célja, hogy megvizsgáljuk Falus és munkatársai 1989-ben tett megállapításainak⁶ mai tartalmát, miszerint a kisgyermeknevelők jelentős mértékű többletidőt és -energiát képesek mozgósítani a rájuk bízott 0–3 éves korosztály nevelésére. Valamiért fontosnak érzik nevelői munkájukat, a szakmai fejlődésüket, jelentkeznak a továbbképzésekre, konferenciákra, aktívak egyesületeik, szerveződések.

A csecsemő- és kisgyermeknevelő pedagógusnak kell, hogy legyen ötlete és energiája, hogy a szülőtől elválni nehezen tudó, síró gyereket mivel csitítsa, hogyan vegye ölbé és vigasztalja, miként terelje a játékba. Az aggódó szülőknek megnyugtató beszámolót kell adnia a gyermeke beilleszkedéséről, étkezéséről, örömről-bánatáról, vagy éppen fel kell hívnia az illetékesek figyelmét, ha problémát lát valamiben. Kutatásunk az ezekkel, a feladatokkal és felelősséggel járó attitűdöket is vizsgálja.

A csecsemő- és kisgyermeknevelő végzettséget a csecsemő- és kisgyermeknevelő alapképzési szak képzési és kimeneti követelményei a következő módon definiálja. Olyan pedagógusok, akik „tudásukat, képességeiket és attitűdjeiket tekintve alkalmasak a három év alatti gyermekek testi és pszichés szükségleteinek kielégítésére, nevelésére, fejlődésének segítésére. Átlátják a kisgyermeknevelés rendszerét, képesek a bölcsődében és más, a három év alatti korosztályt nevelő intézményben a kisgyermeknevelői feladatokat a szakmai kompetenciájuk alapján elvárható autonómiával és felelősséggel ellátni. Képesek a szakmai innovációra, a társadalmi szerepvállalásra, a folyamatos megújulásra és fejlődésre. Felkészültek tanulmányaik mesterképzésben történő folytatására”⁷.

A bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja a bölcsődei nevelés alapdokumentuma, ahol a következőket olvashatjuk a kisgyermeknevelőről:

„A kisgyermeknevelő a bölcsődei nevelés szakembere, aki személyiségével, nevelői attitűdjével mintát jelent a családok és gyermekek számára egyaránt.” ... „Ő kíséri figyelemmel a kisgyermek fejlődését, tartja számon az egyes fejlődési állomásokat, vezeti az ehhez kapcsolódó szakmai dokumentációt.”⁸

A magyarországi bölcsődékre jellemző a saját kisgyermeknevelő rendszer, amely a biztonság és a stabilitás megteremtésének szabályán alapul. A csoport vagy a csoport gyermekeinek egy része tartozik közvetlenül egy kisgyermeknevelőhöz.

Az elkötelezettség/hivatástudat

A tanulmányban az elkötelezettség fogalmát igyekszünk tisztázni, melynek szintén bőséges szakirodalma van. A két fogalmat sokan egyenértékűnek tekintik, de létezik vagy az elkötelezettséget vagy a hivatástudatot magasabb szintre emelő nézet is.

Az elkötelezett személy határozottan hisz a feladat céljaiban és értékeiben, önként tesz eleget követelményeknek és elvárásoknak, sőt a minimális elvárásokon túl is jelentős erőfeszítéseket tesz, valamint erős vágy fűzi, hogy feladatával kapcsolatban maradjon.⁹

A fentiekben elemzett gondolatok zárásaként először Fináczy Ernő 20. század elején elképzelt embereszménye álljon itt példaként. Szerinte a pedagógust három, a vallástól független egyetemes erény jellemezze: az önuralom, az igazságosság és a szeretet. A pedagógus önuralmával legyen példaadó, legyen mindig teljesen nyugodt. Az igazságosság az eredményes munka feltétele, amely összefügg az őszinteséggel, vagyis a nevelő úgy beszél és cselekszik, ahogy gondolkodik és érez. A legfőbb erény azonban a szeretet, amit nemcsak jutalmazáskor, hanem büntetéskor is kell, hogy érezzen a gyermek.¹⁰

Fináczy a nevelői eszményképet vázolja, mely a maga teljességében csak a „nagy” nevelőkben valósul meg. A mindennapi élet tanítójában e képességek sokszor elég hiányosak, mert sokan választják a pályát olyanok is, akikben nincsenek meg a szükséges lelki feltételek. Kedvezőtlen körülmény, hogy a pályát választók egységes szellemben történő nevelése, pedagógiai és egyéb irányú kiművelése is sok kívánnivalót hagy maga után.

Buzás László is hasonlóan gondolkodik: emberi gyarlóságok és hiányosságok beismerése ellenére is sokkal nagyobb jelentőségű a nevelők munkája, mint amilyen mértékben azt a közvélemény elismeri vagy értékeli. Teljes mértékben csak akkor töltheti be nevelői hivatását, ha kellő tekintélye lesz a társadalomban, ha tanítói-tanári rend értéke is jogosan növekedni fog. „Ha e külső elismerés sokáig is fog késni, akkor is meg van a nevelői hivatásnak a maga szépsége, a maga idealizmusa, mely nem fejezhető ki szavakban, csak érezni lehet...”¹¹

Napjaink szakirodalma foglalkozik a pálya- és a hivatásmotivációval, amely alatt azoknak a motivációs tényezőknek az összességét értjük, amelyek a nevelés-oktatás feladatát mint személyes, belső elhívást percipiálják.

Szontagh Pál könyve vélhetően a legfrissebb szakirodalom, amelyben az elsőéves óvodapedagógus hallgatók körében végzett kutatását mutatja be.¹²

A „Miért (nem) leszek pedagógus” című munkája szerint a belső készítetesen túl tehát a nevelő-oktató munka mikro- és makrotársadalmi körülményei, csoportdinamikája is befolyásolják a pályára állást és a pályaretenciót, vagyis a pedagógusjelöltek hivatás iránti elkötelezettsége és a pedagóguspálya iránti motivációja kölcsönösen függenek egymástól, és feltételezik egymást. Pályamotiváció alatt azoknak a konkrét indítékoknak a halmazát

értjük, melyek egy meghatározott pálya felé való orientálódást, és a tartós helytállásra készítő tényezőket egyaránt magukban foglalják, amely lényegében a pályafejlődés első lépésének tekinthető.

A hivatás- és pályamotiváció szerencsés esetben karriermotivációvá olvad össze. Karriermotiváció a személyes jellemzők, karrierrel kapcsolatos döntések, viselkedések, melyek tükrözik a személy karrierazonosságát, karriert befolyásoló belső faktorokat és a kedvetlen karrierkörülmények esetén tanúsított kitartást. Tudatos tervezés nélkül céltalannak és értelmetlennek érezhetjük munkánkat.

A „viharos” életpályák menedzselésében az úgynevezett „karrierhorgonyok” segíthetnek, „amely alatt azokat a kompetenciákat, mozgatórugókat és értékeket érti, melyekhez az ember – sokszor nem is tudatosan – egész életpálya során ragaszkodik. A karrierhorgonyok ismerete megtanít együtt élni a munkahelyi feszültségekkel, és segít átvészelni azokat a nehezebb éveket, amelyekben nem azt, és nem úgy végezhetjük, amit és ahogyan szeretnénk”¹³.

Ackermanné Kelő Kamilla tanulmányában még inkább az újszerű fogalmak használatára és megerősítésére törekszik. Az ismerettartalmak között szerepeltek a pedagógiai, pszichológiai, szakmódszertani, a nevelés társadalmi környezetéről szóló, valamint tantárgyi ismeretek. Ide soroltuk a szakmai innovációs ismeretek körét, az alternatív módszereket, az integrációval, fejlesztéssel, a differenciálással kapcsolatos ismereteket, a mentori, szaktanácsadói, az IKT-ismereteket és a nyelvtudást.¹⁴

A pedagógusok munkájához kapcsolódó legújabb kutatási és fejlesztési eredmények ismerete éppen az a tartomány, amely a mentori munkát naprakésszé teszi. Az egyetemek részéről mindenképpen szükséges stratégiákat kidolgozni annak érdekében, hogy az egyetem-gyakorlóhely viszonyrendszer kölcsönös legyen, és az új kutatási eredmények beépüljenek a gyakorlatba. A hivatásmotivációhoz tartozik a társadalmi hasznosság megélése is, mely a pályaelköteleződés támogatásának öröméből fakad.

Az elkötelezettség/hivatástudat modellje

Kutatásunk következő fázisában az elméletkritika módszerével élve alakítottuk ki a továbbiakban alkalmazandó modellt.

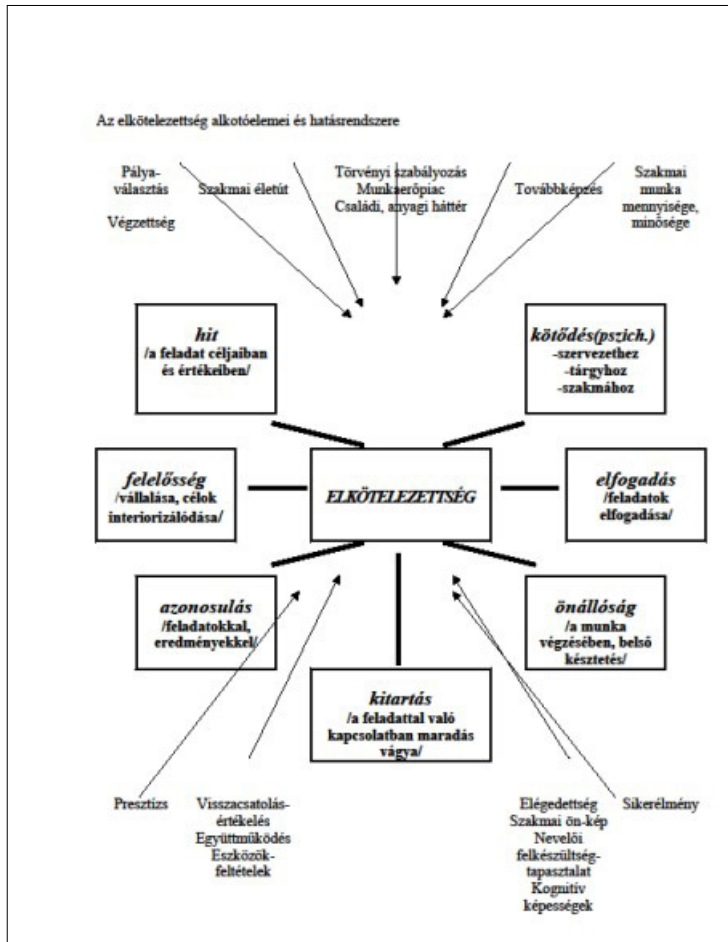
Az elkötelezettség és a hivatástudat mint kapcsolat fogalmának egyik szemléletes meghatározása Bagdy Emőke professzortól származik: „A hivatásban a szakmából mesterséggé nemesült tevékenység a szolgálat szintjére emelkedik...”¹⁵

Az elkötelezettséget leginkább kifejező gondolat a Luthernek nyilvánított neves mondas: „itt állok, másként nem tehetek”, amely akkor is a legkifejezőbb megállapítás, ha nem Luther mondta.¹⁶

Polányi Mihály gondolatai nem könnyen „emészthetők”, de mondanivalóját megértve, nagyon is hiteles magyarázattal szolgál: „Az elkötelezettség törvénye abban áll, hogy

univerzális intencióval kényszerítjük magunkat két szint kölcsönhatásán keresztül: a magasabbrendű én, amely *döntésképesebbnek* állítja magát, átveszi az irányítást az alacsonyabbrendű, kevésbé döntésképes én felett.¹⁷

A különböző irodalmakból állt össze az az ábra, amelyen láthatóan elkülöníthető, hogy melyek azok az alkotóelemek, amelyek az elkötelezettséget hozzák létre, illetve melyek azok, amelyek a hatásrendszert ábrázolják (ld. nyilak).

1. ábra: Az elkötelezettség alkotóelemei és hatásrendszere

Továbbra is érvényes, hogy a szakirodalmi feltárás a lehetőségek szűk területére korlátozódhatott, és az annak alapján készült modellben egy rugalmasan, nyitottan kezelhető összefüggésrendszert vázoltunk és használtunk, amely 20 év után is használható a mérésekhez.¹⁸

A kutatási eredmények és tanulságok

A szakirodalom segítségével összeraktuk, hogy milyen alkotóelemekből áll össze a fogalom, és milyen tényezők hatnak kialakulására, meglétére. Mindezeket egy lehetséges „modellbe” rendeztük, és egy nem reprezentatív minta alapján vontunk le a következtetéseket.

Jelenleg az előzetes kutatás fontosabb eredményeit vázoljuk, melyeket elsősorban a strukturált szóbeli kikérdezés módszerével végeztünk.

A minta kis létszámú, annak ellenére, hogy a főváros összes bölcsődéjébe szétküldtük, alacsony volt a válaszadási kedv, ezért a képzésben résztvevő kisgyermeknevelők tapasztalatait vázoljuk.

A megkérdezettek a következőket vélték fontosnak:

Eredményes, javuló változások az utóbbi években:

- 0–3 éves életkor szerepének növekedése, fontossága,
- nagyobb igény a szakmai fejlődésre,
- az életpályamodell miatt a visszacsatolás – az értékelés és önértékelés – növekvő szerepe,
- javuló anyagi háttér,
- képző intézmény szakmai támogatása.

Nehézségek továbbra is:

- a szakma alacsony presztízse,
- a „neveletlen” gyerekek,
- a szülői kommunikáció,
- a szociális kompetenciák hiányosságai,
- az intézmény és családi értékek ütközése.

Javuló helyzet és elvárások, fontos feladatok

- a korszerű módszertani tudás,
- a gyermekek eltérő képességeihez igazodó módszerek ismerete,
- a konfliktuskezelés,
- a belső erőforrások,
- alázat, szeretet.

Kevésbé fontosnak tartották:

- együttműködés rendszere,
- önfejlesztés lehetősége,
- a hallgatóval szemben támasztott intézményi követelmények ismerete.

A megkérdezettek egy része fontosnak tartja a vallás szerepét a gyermeknevelésben. A lehetőségek közül a „vallásos vagyok a magam módján” szerepelt az élen, ami a hitbeli nevelés háttérbe szorulását jelzi.

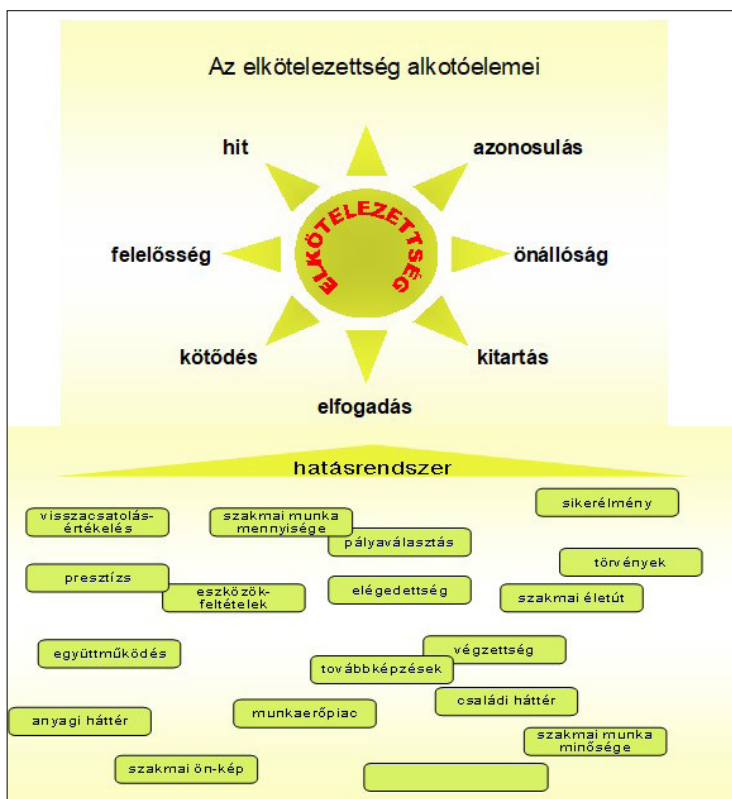
Összegzés

„Az elkötelezettség az előbbiek értelmében szükségszerűen túllép azon a viszonyuláson, amely az egyszerű munkavállalót munkahelyével, illetve munkakörével összeköti. A feladatokkal és azok felelősségével való azonosulás más, magasabb minőségű kapcsolatot létesít a munka tárgya, a munka körülményei, illetve a munkát elvégző személy között. Ebben a helyzetben a munka révén elérhető cél interiorizálódik. *A többlet hasonló ahhoz, ami a hazáját védő népfölkelőt a zsoldoskatona fölébe emeli.*”¹⁹

A tanulmány záró, összegző részében rávilágítunk arra, hogy miért szükséges a pedagóguskutatásban ritkán szereplő kisgyermeknevelők professziójának kialakulásával foglalkozni, hogy a kutatás eredményeit a képzésükben és a munkájukban is hasznosítani tudják a pedagógusok. A 0–3 éves korosztály fejlesztésében aktívan szerepet vállaló pedagógusréteg presztízsének növekedése, nagyobb társadalmi és anyagi megbecsültsége pozitívabban hatna szakmai elkötelezettségükre.

Végezetül a korábbi kutatásnak egy érdekes eredményét idézzük fel, amikor az óvónők kollégák döntő többsége azt jelezte, hogy semmilyen magasabb fizetésért sem hagyná el a pályát (69%), őket a gyermekek és éppen ez a 3–7 éves korosztály szeretete hozta a pályára. Változott a világ, de talán ugyanezek a válaszok várhatók az újabb kutatások kérdéseire is. Jó lenne, ha az óvodapedagógusi pálya (minél több férfi pedagógussal!) professzióvá válhatna, őket és a kisgyermeknevelőket egyenrangú kollégának tekintenék a gyermekek mindenek felett álló érdekében!

A modellből készített napos ábra a kutatás *jelképe* is lehetne, a nap és sugarai akár arra is utalhatnak, hogy nincs új a nap alatt, a feltárt tényekben esetleg túl sok az evidencia, de az ezekben való megerősödés szükséges a nevelői pályán.

2. ábra: Az elkötelezettség alkotóelemei

Szülőként és pedagógusként gyakran kapunk napocskarajzot neveltjeinktől. Érdekes elgondolkodni az ábrán üresen maradt alkotóelemen: mi lehet még meghatározó az elkötelezettségben?

Talán a szeretet, a bizalom, az alázat... ?

Kívánunk sok sikert a megválaszoláshoz!

Felhasznált irodalom

- 63/2021. (XII. 29.) ITM rendelet a pedagógusképzés képzési terület egyes szakjainak képzési és kimeneti követelményeiről. 1. melléklet 1. cím. (2023. június 30-án hatályos állapot szerint.) <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2100o63.itm>
- A bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja. 6.1 pont <https://magyarbolcsodek.hu/hu/alprogram/> (Letöltés: 2023.06.30)
- ACKERMANNÉ KELŐ Kamilla: A tanítóképzésben közreműködő gyakorlatvezető pedagógusok praxisa, elkötelezettsége, szakmai értékei és nehézségei, Budapest, Magyar Református Nevelés, 2023/3, 39–56.
- BAGDY Emőke: Pedagógusszerepben. Szakmai önzonosság kialakulása, pályaszocializáció. In: *Tanári létkérdések. Kézikönyv gyakorló pedagógusoknak, osztályfőnököknek*, Budapest, Raabe Könyvkiadó, 1994, 3.
- BUZÁS László: *A nevelő-tanár lélektana. A nevelő személyiségének lélektani vizsgálata*. Közlemények a Szegedi Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai-Lélektani Intézetéből, Szeged, 1939/5., 109–110.
- Coladarcí, T (1992): Teachers' sense of efficacy and commitment to teaching. *Journal of experimental education*, 1992, 60 p. 323–337.
- FALUS Iván és mtsai: *A pedagógia és a pedagógusok*, Budapest, Akadémia Kiadó, 1989.
- FINÁCZY Ernő: *Elméleti pedagógia*, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, OPKM Hasonmás Kiadványa, 1937.
- NAGYNÉ SZARKA Júlia: *Az óvónők szakmai elkötelezettsége. Az elkötelezettség modellezésének lehetőségei a szakirodalmak tükrében*. In: Dr. Bábosik István és mtsai (szerk.): *A pedagógiai kutatások folyamatában III*. Budapest, ELTE BTK Pedagógiai Intézet kiadványa, 2003, 177–187.

- POLÁNYI Mihály: *Személyes tudás II.* Budapest, Atlantisz Kiadó, 1994. 124.
- REUSS András: „Itt állok, másként nem tehetek”. *Evangelikus Élet*, 2021. április 18. <https://www.evangelikus.hu/hireink/evangelikus-elet/itt-alkok-maskent-nem-tehetek>
- SALAMON Zoltán – SZÉPHALMI Ágnes: *Pedagógus-életmód és tevékenység*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1998, 89.
- SZARKA Júlia: *Az óvónők szakmai elkötelezettsége*. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2004.
- SZARKA Júlia: Zenei elkötelezettségünk az óvodában, In: *Studia Caroliensia*, 2007. II. sz., 51–68. és SZARKA Júlia: *Az óvónők szakmai elkötelezettsége*. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2004.
- SZOMBATHELYINÉ NYITRAI Ágnes: *A csecsemő- és kisgyermekgondozó szakképzés története, fejlődése a főiskola BA képzésig*. Stróbl Mária meghatározó szerepe a képzés előremutató változásaiban. Előadás, elhangzott a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet és a XVIII. kerületi Egyesített Bölcsődék szervezésében megrendezésre kerülő Stróbl Mária emléknapon 2011. április 18-án. Idézi Gyöngy Kinga: *Milyen az ideális kisgyermeknevelő?* II. Országos Alkalmazott Pszichológiai PhD Hallgatói Konferencia. Károli Gáspár Református Egyetem Pszichológiai Intézete – SZVT Kutatási és Fejlesztési Központ Alkalmazott Pszichológiai Szakosztálya, Budapest, 2013. november 16. http://www.kre.hu/ebook/dmdocuments/ii_orzagos_alkalmazott_pszichologiai_phd_hallgatoi_konferencia/chap_14.html (Letöltés: 2023.06.30.)
- SZONTAGH Pál: *Miért (nem) leszek pedagógus? Hivatás-és pályamotiváció a Kárpát-medencei pedagógusjelöltek körében*, Budapest, KRE L'Harmattan Kiadó, 2021.

-
- ¹ A tanulmány Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának támogatásával a Gyakorlati felkészítés, pálya- és hivatásszocializáció a református pedagógusképzésben projekt keretében valósult meg.
- ² Salamon Zoltán – Széphalmi Ágnes: *Pedagógus-életmód és tevékenység*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1998, 89.
- ³ Szombathelyiné Nyitrai Ágnes: *A csecsemő- és kisgyermekgondozó szakképzés története, fejlődése a főiskola BA képzésig*. Stróbl Mária meghatározó szerepe a képzés előremutató változásaiban. Előadás, elhangzott a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet és a XVIII. kerületi Egyesített Bölcsődék szervezésében megrendezésre kerülő Stróbl Mária emléknapon 2011. április 18-án. Idézi Gyöngy Kinga: *Milyen az ideális kisgyermeknevelő?* II. Országos Alkalmazott Pszichológiai PhD Hallgatói Konferencia. Károli Gáspár Református Egyetem Pszichológiai Intézete – SZVT Kutatási és Fejlesztési Központ Alkalmazott Pszichológiai Szakosztálya, Budapest, 2013. november 16. http://www.kre.hu/ebook/dmdocuments/ii_orzagos_alkalmazott_pszichologiai_phd_hallgatoi_konferencia/chap_14.html (Letöltés: 2023.06.30.)
- ⁴ Szarka Júlia: Zenei elkötelezettségünk az óvodában, In: *Studia Caroliensia*, 2007. II. sz., 51–68. és Szarka Júlia: *Az óvónők szakmai elkötelezettsége*. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2004.
- ⁵ Falus és mtsai : *A pedagógia és a pedagógusok*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1989.
- ⁶ Szarka Júlia: *Az óvónők szakmai elkötelezettsége*. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2004.
- ⁷ 63/2021. (XII. 29.) ITM rendelet a pedagógusképzés képzési terület egyes szakjainak képzési és kimeneti követelményeiről 1. melléklet 1. pont 7. alpont. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2100063.itm> (2023.07.10-i állapot)
- ⁸ A bölcsődei nevelés-gondozás országos alapprogramja. 6.1 pont <https://magyarbolcsodek.hu/hu/alaprogram/> (Letöltés: 2023.06.30)
- ⁹ Szarka Júlia: *Az óvónők szakmai elkötelezettsége*. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2004.
- ¹⁰ Finácsy Ernő: *Elméleti pedagógia*, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, OPKM Hasonmás Kiadványa, 1937.
- ¹¹ Buzás László: *A nevelő-tanár lélektana. A nevelő személyiségének lélektani vizsgálata*. Közlemények a Szegedi Ferencz József-Tudományegyetem Pedagógiai-Lélektani Intézetéből, Szeged, 1939/5. szám, 109–110.
- ¹² Szontagh Pál: *Miért (nem) leszek pedagógus? Hivatás-és pályamotiváció a Kárpát-medencei pedagógusjelöltek körében*, Budapest, KRE L'Harmattan Kiadó, 2021.
- ¹³ Schein elméletét idézi Szontagh i.m. 27. o.
- ¹⁴ Ackermanné Kelő Kamilla: A tanítóképzésben közreműködő gyakorlatvezető pedagógusok praxisa, elkötelezettsége, szakmai értékei és nehézségei. *Magyar Református Nevelés*, 2023/3, 39–56.
- ¹⁵ Bagdy Emőke: Pedagógusszerepben. Szakmai önazonosság kialakulása, pályaszocializáció. In: *Tanári létkérdések. Kézikönyv gyakorló pedagógusoknak, osztályfőnököknek*. Budapest, Raabe Könyvkiadó, 1994, 3.
- ¹⁶ Reuss András: „Itt állok, másként nem tehetek”. *Evangelikus Élet*, 2021. április 18. <https://www.evangelikus.hu/hireink/evangelikus-elet/itt-alkok-maskent-nem-tehetek>
- ¹⁷ Polányi Mihály: *Személyes tudás II.* Budapest, Atlantisz Kiadó, 1994, 124.
- ¹⁸ Nagyné Szarka Júlia: *Az óvónők szakmai elkötelezettsége*. Az elkötelezettség modellezésének lehetőségei a szakirodalmak tükrében. In.: Dr. Bábosik István és mtsai (szerk.): *A pedagógiai kutatások folyamatában III.* Budapest, ELTE BTK Pedagógiai Intézet kiadványa, 2003, 177–187.
- ¹⁹ Coladarc, T (1992): Teachers' sense of efficacy and commitment to teaching. *Journal of experimental education*, 1992, 60p. 323–337.